

LA FORMACIÓ DEL “POBLE” DE SANT MIQUEL (DEL PLA DE TELL) DE CAMPANET

ANTONI MAS I FORNERS

tradicions que fan referència al canvi d'ubicació de diferents pobles. És el cas, per exemple, de Crestaix i la Pobla, de Robines i Binissalem, de Castellitx i Algaida, de Guinyent i Alcúdia, d'Hero i Santa Margalida i de Sant Miquel i Campanet. Darrera cada una d'aquestes tradicions hi sol haver un esdeveniment real que els va donar origen, sovint transformat o canviat pel pas dels anys i per la imaginació popular. Així, bona part dels canvis d'emplaçament que descriuen aquestes tradicions són conseqüència, directa o no, de l'aplicació de la política d'ordenació territorial continguda a *les Ordinacions* d'En Jaume II. Aquest seria el cas, precisament, de la tradició del trasllat del poble desde Sant Miquel cap a l'actual Campanet.

Sobre la certesa de la tradició del trasllat del poble de Sant Miquel cap a Campanet hi ha hagut opinions contraposades. Segons G. Miralles, *una tradición constante entre los habitantes de Campanet, hoy todavía bien viva, afirma que la primitiva población de esta villa en el lugar y contornos que hoy ocupa el antiguo oratorio de San Miguel en el llamado pla de Tel; además que dicho oratorio era la iglesia parroquial de la naciente villa; lo uno y otro es cierto como consta documentalmente y por algunos restos y fragmentos por allí hallados al azar y sitio al que se refiere la tradición.*¹

En Ramon Rosselló no és del mateix parer. Segons aquest autor, *les llegendes i tradicions orals no sempre s'ajusten a la realitat. És el cas del trasllat de la "parròquia" des de Sant Miquel al "nou" nucli de població, motivat per una torrencada que havia destruït l'antic poblat, a principis del segle XV. La documentació ens demostra el contrari. Ja al segle XIII existia l'alqueria de Campanet i al seu voltant, poc a poc, s'hi bastiren cases i d'aquesta manera naixia la vila, anava augmentant el el nombre d'habitants fins que arribà el dia que els campaneters trobaren que l'antiga església parroquial de Sant Miquel els queia enfora i decidiren bastir un nou temple a la novella població*²

Tantmateix, sembla que els dos autors tenen part de raó.

1 Guillem MIRALLES, *Historia de la villa de Campanet*, Mallorca, 1935, 80-81. No conec en quina documentació es va basar per emetre aquestes afirmacions. El segon tom de la historia de Campanet, que havia recollir tots els documents citats al primer, no va arribar a publicar-se mai.

2 Ramon ROSSELLÓ-Antoni LÓPEZ: *Historia de Campanet. De la prehistòria al segle XVI*. Mallorca, 1982, 121.

Els nuclis de població del terme de Campanet en els segles XIII i XIV

Durant el segle XIII, en el terme de la parròquia de sant Miquel de Campanet (Campanet-Huialfàs) no hi havia cap nucli concentrat d'importància. Un fet que potser s'hauria d'atribuir a la seva proximitat a viles consolidades des de les primeres dècades que seguiren a la conquesta de Mayurqa, com ara Inca, Pollença o Muro. A la parròquia només hi devia haver llogarets d'unes poques cases, situats al territori d'algunes alqueries, conseqüència de la parcel·lació de part de les seves terres. També hi havia indrets on les edificacions de diferents alqueries i rafals es trobaven relativament properes. Exemples d'ambdós casos serien l'alqueria Campanet, on posteriorment s'aixecà el poble, Ullaró, Búger, Crestaix, Huialfàs i la zona de confluència de les alqueries Santiani, Monnàber, Alcaixa i Gebellí -on es bastí l'esglésiola de sant Miquel-, a més d'altres alqueries i rafals.

Aqueixa situació romania encara als voltants de 1300, quan els assessors reials decidiren crear una nova pobla al terme de la parròquia de sant Miquel de Campanet. En concret, a les terres que s'extenien pel pla de l'alqueria Huialfàs. Sembla clar perquè els assessors reials decidiren crear allà la pobla, i no als voltants de l'església de Sant Miquel: els interessava la colonització de les terres d'Huialfàs, ja que estaven sota alou reial, a diferència de les terres de Campanet, situades majoritàriament sota alou de cavallers. A més, amb la colonització de les Marjals es devia preveure un increment molt considerable dels ingressos del Reial Patrimoni al districte, atesa la gran qualitat d'aqueixes terres.³ Tot plegat explica el ràpid creixement de la nova pobla, que va motivar que s'hi traslladàs l'administració de tot el terme. Pocs anys després, el 1315, es donà una altra passa en el mateix sentit, quan el rei En Sanç manà que la l'església titular de la parròquia passàs a ser la de la pobla d'Huialfàs.⁴

A mitjan segle XIV, en el terme de la parròquia d'Huialfàs s'hi podien destriar dues zones ben diferenciades geogràficament. D'una banda, les terres de la plana d'Huialfàs, on s'aixecava la pobla i s'hi situava la nova parròquia. De l'altra banda, la que era coneguda com a *la Muntanya* i els seus voltants, amb la capella, que havia passat a ser sufragània, de sant Miquel. Aquesta àrea, en gran mesura, s'avenia territorialment amb el que després constituí el terme de Campanet.⁵

3 A. Planas indica que el motiu de la subordinació de Campanet a Huyalfàs aparece claramente especificado por el monarca: mientras que el término de La Pobla pertenecía en su mayor parte al alodio real, el de Campanet estaba bajo alodio de caballeros, principalmente de Pere de Torrella", afirmació que justifica degudament amb la següent citació d'una carta real: "Dictum locus de Campaneto est pro maiore parte alodium militum et valde propinquus dicto loco de Huyalfàs, et quod ex observatione longeva ordinationis dicti Regis seu eius consilii, dictus locus de Huyalfàs, qui est prom majori parte nostri patrimonio, et jura nostra que in ipso loco recipimus magna usceperunt hactenus incrementa". Antoni PLANAS, *El sindicat de Fora. Corporación representativa de las villas de Mallorca. (1315-1834)*, Palma, 1995, 45-46. Sobre la formació de la Pobla d'Huialfàs, vegeu J. OBRADOR: *Marginalia. Marjals de Huyalfàs (Sa Pobla)*, Sa Pobla, 1987.

4 Ramon ROSSELLÓ-Antoni LÓPEZ: *Historia de Campanet...*

5 Ramon ROSSELLÓ-Antoni LÓPEZ: *Historia de Campanet...*65-67.

A la zona de la *Muntanya* (els prohoms de Campanet també foren denominats els *prohòmens de la Muntanya* ⁶ hi existien alguns petits nuclis: Búger -potser el de major importància⁷- l'alqueria de Campanet,⁸ Ullaró, i les cases d'algunes alqueries situades a les proximitats del camí vell de Pollença, on es trobava l'església de Sant Miquel.

La compra de l'alqueria Gebellí i els establiments

Entre 1344 1345, en Guillem Font de Loro, un pagès benestant de Santa Margalida⁹, va adquirir l'alqueria Gebellí, segurament a en Ferrer Llull, que la devia tenir per herència de son pare, en Guerau Llull, qui havia fet testament a 1343.¹⁰ En Guillem Font es dedicava a la combinació del conreu cerealístic amb la ramaderia de tipus extensiu de bestiar oví i cabrum.¹¹ Els motius de la compra semblen respondre al desenvolupament d'aquesta activitat. L'adquisició de l'alqueria li permetria tenir pastures tot l'any: en l'hivern a la seva alqueria Loro, del terme de Santa Margalida,¹² i en l'estiu a les terres de muntanya de l'alqueria de Gebellí.

L'any 1345, en Guillem Font va establir en emfiteusi un total de 8 parcel·les. En concret, 5 patis o trasts i dues parcel·les de terra, una de 3 quarterades de terra i l'altra de mitja quarterada, tots ells per fer cases (*ad bene meliorandum domos construendum*), i una parcel·la de 1,5 quarterades, de la qual no s'indiquen els usos.¹³ Els trasts i terres, segregats de l'alqueria Gebellí, confrontaven amb el torrent de sant Miquel, amb l'actual camí vell de Pollença, el clos de l'església de Sant Miquel, l'alqueria d'Alcaixa, i l'alqueria Gebellí.¹⁴ Sis dels set establiments s'escriuraren el mateix dia, el 16 d'abril de 1345, i només un el dia 28 d'agost de 1345.

6 Ramon ROSSELLÓ-Antoni LÓPEZ: *Historia de Campanet...*66-67.

7 Aleshores ja devia tenir una població relativament important:: el 1339 els pobladors i terratinents de Búger designaren un procurador en nom de tota la "universitat" (*universitatis*) dels pobladors de Búger. Arxiu del Regne de Mallorca (ARM), protocol notarial (Prot. not.) T-376, f.13.

8 El 1339 apareix esmentada encara com l'alqueria Campanet. (ARM Prot. not. T-376, f.80 v)

9 El 1343, en Guillem Font de Loro fou un dels dos síndics que envià la universitat de Santa Margalida per retre homenatge a En Pere el Cerimoniós. Joan Francesc MARCH-Ramon.ROSSELLÓ, *Història de Santa Margalida. De la Prehistòria al segle XVI*. Palma, 1981, 125.

10 Ramon ROSSELLÓ-Antoni LÓPEZ: *Historia de Campanet...*, 137.

11 Per exemple, l'any 1345, en Guillem Font de Loro reconeixia tenir en societat amb Gerald Llull certa quantitat de bestiar cabrum salvatge (*bestiario caprino silvestri*) estimat en 19 lliures. (ARM Prot. not. A-3, f.51v-52).

12 Antoni MAS:"Crisi feudal a Mallorca abans de la pesta negra? l'exemple de Santa Margalida." *Estudis d'Història Econòmica*. Palma, (en premsa).

13 ARM Prot. not. A-3, f. 13-17 v i 51-51 v. Cal fer notar que aquests documents ja foren localitzats per l'amic en Ramon Rosselló, qui en deixà constància en forma de registres a la seva part de la història de Campanet, tot i que sembla que no se'n va tènner de la seva entitat. Ramon ROSSELLÓ-Antoni LÓPEZ: *Historia de Campanet...*, 160.

14 L'alqueria de Gebellí estava situada a la porció del bisbe de Mallorca, sota alou i domini d'en Galceran Llull. Era tinguda a vuitè de llúisme i *ad certum censum* que havia de pagar en Guillem Font. (ARM Prot. not. A-3, f. 13-17 v i 51-51 v). A aqueix cens caldria afegir-li el pagament dels delmes i/o agrer al bisbe i Capítol, baldament no siguin esmentats de forma explícita.

Les intencions d'en Guillem Font eren ben clares: crear un nou nucli de població, tot i que dimensions reduïdes, o, potser -les fonts no permeten esbrinar-ho- ampliar un llogaret preexistent. Abans de dur a terme els establiments, en Guillem Font assignà a la parcel·lació com a mínim dos camins nous (*caminis novis per me ibidem assignatis*), i almanco en preparava l'obertura d'un altre, ja que, a l'acte d'establiment d'una quarterada i mitja de terra a n'Andreu Abennàsser, s'especifica que es du a terme amb la condició que al cap d'alt d'aqueixa parcel·la hi ha de passar, allà on confronta amb les terres de l'alqueria Gebellí, un camí nou que l'establidor hi ha assignat (*constat tamen quod in capite superiori dicte quarteriate et medie terre versus honorem meum transit caminus novus per me ibidem assignatis*).¹⁵

No es tracta, doncs, d'una parcel·lació destinada a usos agrícoles: els establiments, tret d'un, són tots per construir cases. A més, confrontaven entre ells, la qual cosa és indicativa de la voluntat de crear-hi un nucli relativament compacte, situat devora l'antiga església parroquial de sant Miquel de Campanet.

A cap dels casos no s'indica quina era l'extensió dels trasts o patis. Aixímateix, devien ésser de dimensions semblants, perquè tots ells estaven obligats al pagament d'un cens de dos sous. Un mètode per inferir la seva extensió, a tall estrictament aproximatiu, pot consistir en dividir la superfície de les parcel·les de terra establertes per a fer cases pel valor del cens que havien de pagar. El resultat és de 8 sous per quarterada, és a dir, de 2 sous per cortó. Si aquesta valoració per cortó es pogués fer extensiva als trasts o patis de terra, l'extensió de cada un d'ells seria d'un cortó.¹⁶ Seguint aqueix procediment, la suma de les terres i patis establerts per en Guillem Font, i dels altres tres trasts documentats indirectament, muntaria a 28 cortons, és a dir, 7 quarterades.

En Guillem Font se n'aprofitava tant de l'inexistència de cap nucli concentrat a la contrada, com del factor d'atracció que suposava l'existència de l'antiga parròquia de Sant Miquel, l'únic temple que devien fer servir els habitants de les terres que després constituïrien el terme de Campanet. A més dels interessos comuns, sobretot econòmics, que devien cohesionar els habitants de l'àrea geogràfica coneguda com *la Muntanya*, cal tenir en compte que les pràctiques religioses determinaven en bona part el naixement o la consolidació del sentiment de pertinença a la comunitat. Significativament, a tots els instruments d'establiment s'hi fa constar que el pati o parcel·la és de pertinences *ex alqueria (...)* de Gebellí (...) *in termino parrochie Beati Michaelis de Campaneto*. Al respecte, cal recordar que aleshores la parròquia de sant Miquel de Campanet no existia, sinó que Sant Miquel era només una capella sufragània de la parròquia d'Huialfàs.

A més, la capella de sant Miquel, tot i la seva condició de sufragània, estava regida per un vicari encarregat dels oficis religiosos, facultat per *batiar e soterrar*, i s'hi

¹⁵ Vegeu l'apèndix.

¹⁶ Cal fer esment en el fet que aquesta extensió és l'assignada a les Ordinacions d'en Jaume II per a l'extensió dels trasts de les noves pobles. Gabriel ALOMAR: *Urbanismo regional en la edad media: las "ordinacions" de Jaume II (1300) en el reino de Mallorca*, Barcelona, 1978.

conservaven els llibres *qui ara són e el calis e als altres aparallements e els altars*¹⁷. A més, cal fer esment en el fet que els habitants de la contrada continuaven enterrant el seus morts al fossar de l'església de sant Miquel.¹⁸ El 1345, el vicari encarregat de l'oratori era el prevere campaneter en Jaume des Far.¹⁹ Aquest, si no residia als voltants de la capella, devia tenir la voluntat de residir-hi, ja que hi tenia un pati de terra vora el clos de l'església i n'hi va adquirir un altre per via d'establiment.²⁰

Les persones que adquiriren trasts i terres per via d'establiment que hem pogut documentar eren en Ramon de Sant Pol de Campanet i la seva muller Saurina, na Maria, grega franca, en Pere Sagrera i la seva muller Saurina, en Mateu Andreu, en Ramon Abennàsser, n'Andreu Abennàsser i la seva muller Elicsén, i el prevere en Jaume de Far. A més, s'esmenten altres dos trasts confrontants amb els anteriors, el d'en Simó Martorell i el d'en Pere Salavert, i també un altre que ja era posseït pel prevere en Jaume de Far. Per tant, a la contrada ja s'hi havien establerts altres trasts, i fins i tot és possible que ja hi hagués algunes cases. La documentació no permet averiguar si aquests trasts havien estat establits anteriorment, ja fos per en Guillem Font o pels anteriors posseïdors de l'alqueria, o si formaven part d'un llogaret més antic. En tot cas, no cal descartar que abans dels establiments d'en Guillem Font no hi hagués algunes edificacions disperses envoltant el temple.²¹

Als documents no s'hi indica d'on provenien els nous pobladors, tret del cas d'en Ramon de Sant Pol, de Campanet segons l'acte notarial. De tota manera, no resultaria massa aventurat pensar que la majoria també provenien de Campanet, ja que dos d'ells portaven el llinatge Abenàsser, molt comú a la població.

Pel que fa a la seva extracció social, cal suposar que formaven part dels estrats més baixos de la població de l'època. Segons es desprèn de les fonts consultades, els voltants de sant Miquel estaven formats per grans alqueries, i no hi ha notícies que fossen parcel·lades en aquesta època. Tampoc hi ha notícia que els establerts a sant Miquel poguessen ésser els posseïdors d'aquestes alqueries, ni que tenguessen terres a les seves proximitats. D'aquí que poguem pensar que els establerts a sant Miquel serien gent amb poca terra o sense, i de poc poder adquisitiu. La mostra més clara d'aquesta darrera afirmació la pot constituir que una de les noves pobladores fos una esclava grega alliberada, na Maria, *grega franca*.

Ens trobam, doncs, amb una iniciativa de tipus privat i que sembla respondre - almanco per part de l'establidor - només a interesos econòmics. En Guillem Font, amb els censos que li pagassin cada any els establerts, passaria a disposar d'una certa quantitat en numerari, 52 sous, que podia emprar, per exemple, per pagar el cens que havia de satisfer a en Galceran Llull. D'altra banda, l'assentament de pobladors dins el terme de la seva alqueria

17 Ramon ROSSELLÓ-Antoni LÓPEZ: *Historia de Campanet...*66-67.

18 ARM Prot. not. A-2; Ramon ROSSELLÓ-Antoni LÓPEZ: *Historia de Campanet...*, 135-137

19 Ramon ROSSELLÓ-Antoni LÓPEZ: *Historia de Campanet...*, 135-136.

20 Vegeu l'apèndix. Establiment núm.7.

21 De fet, segons consta a la Carta Arqueològica de Campanet, la contrada ja havia estat ocupada des d'èpoques molt anteriors, fins i tot a època talaiòtica i romana.

li assegurava la proximitat de mà d'obra i de possibles arrendataris del seu bestiar o de les seves terres. Tot plegat il·lustra clarament quin paper jugà l'emfiteusi dins el feudalisme mallorquí, almanco en les primeres centúries que segueixen a la conquesta: des d'un mitjà, possiblement el més característic, de captació de rendes fins a una eina per a la "direcció" i fixació del poblament.²²

No sabem si en Guillem Font continuà establint trasts en emfiteusi i si, per tant, augmentà el nombre de pobladors, o si el petit llogaret continuà estant format per la zona que delimitaven els tres carrers projectats per en Guillem Font. Desconeixem també de quina manera l'afectà el sotrac causat per la pesta negra de 1348. A molts d'indrets de Mallorca, la minva de la població va causar que els terratinents establissin la terra en millors condicions -moltes d'explotacions havien quedat buides- i a un augment del salaris; i per tant, a una important redistribució geogràfica de la població.²³ Així, no seria gens estrany que el nucli de sant Miquel, possiblement de només tres anys d'existència, hagués perdut bona part dels seus habitants, o bé pels efectes de la pesta o bé perquè part dels seus habitants -segurament gent pobre, com ja hem dit- s'hagués desplaçat a altres indrets.

Així i tot, el llogaret continuava existint a dates més tardanes, ja que el 1366, a l'acte de divisió de les parròquies de Campanet i Huialfàs, es fa referència al *lloc Gebell*.²⁴ Si va desaparèixer definitivament a conseqüència del creixement continuat de l'alqueria Campanet -a on al 1398 ja s'hi construïa un nou temple - o perquè el destruï una torrentada, és, de moment, una incògnita.

22 Al respecte vegeu: Ricard SOTO: "Repartiment i 'repartiments': l'ordenació d'un espai de colonització feudal a la Mallorca del segle XIII." *De Al-Andalus a la sociedad feudal: los repartimientos medievales*, Barcelona, 1990, 1-51.

23 Antoni MAS: "Mà d'obra, estructura salarial i divisió del treball a l'agricultura mallorquina del segle XIV: l'exemple de l'alqueria de Masnou (Alaró-Consell)." Ponència inèdita presentada al *VI seminari d'història econòmica. Pautes de consum i condicions de treball. Mallorca de l'època preindustrial al turisme de masses. Un homenatge a E.P. Thompson*, Palma, 1994.

24 Ramon ROSSELLÓ-Antoni LÓPEZ: *Historia de Campanet*...., 69.

APÈNDIX.

ESTABLIMENTS FETS PER EN GUILLEM FONT A L'ANY 1345.
FONT: Arxiu del Regne de Mallorca, Protocol notarial A-3, f. 13-17v i 51-51v.

EMFITEUTA	BÉ ESTABLERT	CONFRONTES
1) Ramon de Sant Pol	3 quarterades de terra per construir cases (Cens: 24 sous)	-Camí públic -Terme d'Alcaxa -Clos de terra de l'església de sant Miquel.
2) Maria, grega franca	Pati de terra per construir cases (Cens: 2 sous)	-Pati de terra d'en Pere Salavert. -Dos camins nous assignats per l'establidor -Les terres restants a l'establidor.
3) Pere Sagrera	Pati de terra per construir cases (Cens: 2 sous)	-Camí públic -De dues parts, amb les terres de l'establidor. -Pati de terra d'en Simó Martorell.
4) Mateu Andreu	Mitja quarterada per construir cases (Cens: 8 sous)	-Camí públic. -Dos camins nous assignats per l'establidor. -Les terres restants a l'establidor.
5) Ramon Bennàsser	Dos patis de terra per construir cases (Cens: 4 sous)	-Pati de terra d'en Pere Salavert. -Pati de terra de na Maria, Grega Franca. -Camí nou assignat per l'establidor. -Pati de terra d'en Pere Sagrera.
6) Andreu Bennàsser	Una quarterada i mitja (Cens: 12 sous)	-Terme d'Alcaxa -Camí públic vell -Camí nou assignat per l'establidor. -Les terres restants a l'establidor*
7) Jaume de Far, prevere.	-Pati de terra (cens: no s'esmenta; franca de cens?)	-Camí nou assignat per l'establidor.m-Un altre pati de terra del dit prevere. -Pati de terra de l'església de sant Miquel. -Les terres restants a l'establidor.

* Amb la condició que al cap d'alt (*capite superiori*) de les dues quarterades hi haurà de passar, allà on confronta amb les terres restants a l'establidor, un camí nou que l'establidor hi té previst obrir allà assignat (*constat tamen quod in capite superiori dicte quarteriate et medie terre versus honorem meum transit caminus per me ibidem assignatis*).

RESUM

La política d'ordenació territorial continguda a les *Ordinacions* d'En Jaume II (1300) propicià la creació o consolidament de nombrosos nuclis de població a Mallorca. Tot i la importància d'aqueixa normativa, la creació o el creixement en aquesta mateixa època d'altres poblacions es podia deure a altres factors; fins i tot a la iniciativa *privada*. En aquest article s'estudia l'intent de creació d'un petit nucli, el del pla de Tell o de sant Miquel, situat a la parròquia d'Huialfàs, on en Jaume II ja havia creat una nova pobla l'any 1300.

ABSTRACT

The policy of (setting) territorial boundaries contained in *Les Ordinacions* by Jaume II encouraged gave rise to the creation or consolidation of numerous nuclei of settlements in Mallorca. In spite of the importance of this policy, the creation or growth at that time of other settlements is probably due to various factors, including private initiative. This article looks at the attempt to create a small nucleus, that of sant Miquel in the parish of Huialfàs where the monarch had created a *pobla* in 1300.